

سگه‌های حصار شادمان

دولت خواجه داودی^۱

وادی حصار در جنوب تاجیکستان جایگیر است. در عین حال در حدود آن ناحیه‌های حصار، شهر نو، تورسون زاده (سابق ریگر)، رودکی، وحدت (سابق ینگلی بازار) و شهر دوشنبه واقع گردیده‌اند. در قدیم و عصرهای میانه، مرکز اداری این وادی قلعه‌ی حصار بود که ویرانه‌های آن در حدود ناحیه‌ی حصار جایگیرند. در عصر ۱۰ میلادی و پیش از آن، این ناحیه شومان نام داشته و آن در منابع و سرچشه‌های خطی با همین نام ذکر شده است.

وادی حصار خیلی آباد بوده، دارای تاریخ کهن می‌باشد. انسان‌های عصر سنگ، در این منطقه زندگی می‌کردند. زیستگاه‌ها و آلت‌های سنگی آنها در بسیاری از موضع‌های این منطقه، از جمله خوجی، خرکش، تپه‌ی غازیان، کنچی، کهنه بای از طرف باستان شناسان کشف و حفاری شده‌اند.

برای آموزش تاریخ حصار در برابر مواد باستان شناسی و خطی سگه‌ها نیز سرچشمه [منبع] ای مهم به شمار می‌روند. در حدود این وادی تعداد بسیاری از سگه‌های قدیم و عصر میانگی یافت شده‌اند. آنها را باستان شناسان هنگام حفاریات و نیز ساکنان محلی تصادفاً در اثنای کشت و کار، ساختمان و دیگر کارهای روز مره یافته‌اند. به طفیل فعالیت سگه شناسان، باستان شناسان و با دستگیری ساکنان محلی اکثریت سگه‌های یافت شده در این وادی در «پژوهشگاه تاریخ، باستان شناسی و مردم شناسی به نام احمد دانش آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان» گرد آورده شده و مورد آموزش و تحقیق قرار

^۱ - دکترای علوم تاریخ

گرفته‌اند. مقداری از سکه‌های حصار در «آثارخانه [موزه] ملی تاجیکستان به نام کمال‌الدین بهزاد» محفوظند. در امر آموزش این سکه‌ها دانشمندان ورزیده ی. ا. داویدویچ، ی. و. زیمال و کمینه [کمترین، در اینجا: مولف مقاله] سهم گذاشته‌اند.

در دوره‌های قدیم، وادی حصار بخشی از دولت باختر بود. قدیمترین سکه‌ی کشف شده در این وادی به شاه سلوکیان آنتیوخوس اول (۲۸۱-۲۶۱ پیش از میلاد) تعلق دارد. آن در ناحیه‌ی شهر نو یافت شده است. در دوره‌ی سلطنت این شاه، باختر به ترکیب دولت سلوکیان شامل [تابع دولت سلوکیان] بود. بر روی سکه‌های آنتیوخوس، نیم رخ شاه با دیهیم تصویر شده است. بر پشت آن تصویر خدای خدایان دین یونانیان؛ ژئوس عریان و با قبضه‌ای از آتش در دستش و عقاب در نزد پایش، ضرب شده است. در دو پهلو ی این صورت، با خط یونانی چنین نوشته شده است: "واسیلیوس آنتیوخوس"، یعنی شاه آنتیوخوس. این سکه تتر [چهار] درهم بوده، ۱۶/۵۳ گرم وزن دارد. جالب دقت است که آنتیوخوس اول با مردمان ایران و آسیای میانه پیوند خویش و تباری داشت، چون که مادر او آپاما، دختر شاه سغد؛ سپیتمن بود و مادر آپاما، از اولاد هخامنشیان بوده است. سلوکوس اول و پسرش آنتیوخوس اول، آپاما را خیلی احترام می‌کردند و به نام او شهر با حشمتی در سوریه ساخته بودند. همین طور آغاز معاملات پولی در وادی حصار به سال های ۲۸۱-۲۶۱ پیش از میلاد راست می‌آید.

سال ۲۵۶ پیش از میلاد باختر از دولت سلوکیان جدا شده به دولت مستقل تبدیل می‌یابد. مؤسس آن یکی از سرلشکران یونانی دیودوتس بود. معاملات پولی در وادی حصار دوره‌ی حکمرانی شاهان یونانی-باختری نیز در ترقی بود. در این باره بازیافت سکه‌های نقره‌ای و مسین شاهان سلاله‌ی دیودوتس، یوتیدیم و اوکراتیدس که به نیمه‌ی دوم عصر ۳، ربع اول عصر ۲ پیش از میلاد منسوبند، شهادت می‌دهند. سکه‌های هر شاهی مصوره‌ای خاص خود دارند. در سکه‌های مسین بیشتر خدایان و حیوانات تصویر شده‌اند. مثلاً، در سکه‌ی دیودوتس که در دیهه‌ی سیمی گنج یافت شده است، پشتیبان تاجران؛ هرمس و نگاهبان شهر آتن، در سکه‌های یوتیدیم، قهرمان اساطیری یونانیان؛ هراکلس و اسپ، در سکه‌های دمتریوسی، سر فیل و شش پر هرمس در شکل دو مار با هم پیچیده تصویر شده‌اند. بر روی سکه‌های نقره‌ای تصویر شاهان و بر پشتشان خداها ضرب شده است. مثلاً، در درهم‌های اوکراتیدس نیم رخ او و خدایان توآمان؛ دیئوسکورها تصویر شده‌اند.

در دوره یونانی-باختری در وادی حصار شهر و شهرک‌های زیاد پدید آمده بودند. یکی از آنها شهر نو بود. اکثر سکه‌های یونانی-باختری در خرابه‌های همین شهر کشف شده‌اند. در حدود شهر دوشنبه نیز در آن زمان شهر و قلعه وجود داشت. معاملات پولی در این دوره سر تا سر وادی حصار را فرا گرفته بود. یافت شدن سکه‌ها در موضع‌های گوناگون در این باره شهادت می‌دهند. سکه‌های نقره‌ای دارای نرخ‌های بلند و پست-تترا درهم‌ها (۱۶-۱۷ گرمی)، درهم‌ها (۴/۴ گرمی) و آباله‌ها (۰/۶ گرمی) در معاملات بودند. در خرده‌فروشی روز مره سکه‌های مسین و در عمده‌فروشی سکه‌های نقره‌ای کلان استفاده می‌شدند.

تجارت و معاملات پولی در وادی حصار در دوره کوشانیان که سال‌های ۱۴۱-۱۲۸ پیش از میلاد تا عصرهای ۵-۴ میلاد را در بر می‌گرفت، نیز در رشد و نمو بود. در اینجا ۶ دفینه یا گنجینه و شماره‌ی زیادی از سکه‌های مسین کوشانی بطور جداگانه در موضع‌های گوناگون به دست آمده‌اند. قدیم‌ترین سکه‌های کوشانی تترا درهم‌ها، درهم‌ها و نیم درهم‌ها ی مسین بوده، به شکل سکه‌های یکی از آخرین پادشاهان یونان و باختر هلیئوکل ضربی شده‌اند. ضرب سکه‌های دارای نرخ‌ها و ارزش‌های گوناگون در باره‌ی انکشاف [توسعه] بخش‌های گوناگون تجارت داخلی، و پیش از همه تجارت جزء، طبق طلبات و مقتضیات هر روزه شهادت می‌دهد. سکه‌هایی که به سکه‌های هلیئوکل شباهت دارند دو نوعند. بر روی همه‌ی آنها نیم رخ شاه و بر پشت نوع اول از آنها زئوس و نوع دوم اسپ تصویر شده است. این نوع سکه‌ها در شهر دوشنبه، شهر نو، چیم قورغان، سیمی گنج، قلعه‌ی شادمان و موضع‌های دیگر وادی حصار یافت شده‌اند.

دوّمین شاه کوشانی که سکه‌های او در وادی حصار یافت شده‌اند هیری-سنب می‌باشد. سکه‌های او نقره‌ای بوده دو نمودند: کلان (: تترا درهم) و خرد (: آباله). در حصار آباله‌های این شاه یافت شده‌اند. از جمله یک دفینه‌ی این آباله‌ها در شهر دوشنبه به دست آمده‌است. بر روی این آباله‌ها نیم رخ شاه و بر پشت آن خدای راست ایستاده و نوشتجات یونانی «هیری کوشانی» نقش شده است. این سکه‌ها را نه تنها در تجارت، بلکه در مراسم تدفین نیز استفاده برده، در دهان مُردگان می‌گذاشتند. در گورستان توپخانه‌ی حصار یک مقدار از این آباله‌ها کشف شده‌اند.

مطابق اخبار سالنامه‌های خطایی [چینی] تقریباً در بین سال‌های ۲۵-۲۰ پیش از میلاد، شاه کدزوله کدیز پنج قبیله‌ی کوشانی سکنی گزیده در باختر را در زیر حاکمیت

خود متحد ساخته، دولت یگانه را تشکیل کرد. خطایی‌ها آن را دولت یوجی‌های (یعنی کوشانیان) بزرگ نامیده‌اند. در دوره‌ی موجودیت این دولت وادی حصار بیش از پیش آبادتر و معمورتر گردید. در اینجا، در برابر شهرهای موجوده، چندین شهر نو پدید آمد. معاملات پولی نیز بیشتر انکشاف یافت. سکه‌های شاهان کوشانی از ساتیر میگس (ویمه تکت و) (تقریباً سال‌های ۳۵-۶۵ م.) شروع کرده، تا وسودیوا (تقریباً سال‌های ۱۸۴-۲۱۸ م.) در اینجا به مقدار زیاد و در موضع‌های گوناگون یافت شده‌اند. از جمله در شهر دوشنبه سال ۱۹۹۴ هنگام کندن زمین در داخل کوزه‌چه‌ای ۴۵ سکه‌ی مسین کوشانی به دست آمد که به شاهان کوشانی ویمه کدفیز، کنشکا و هوویشکا تعلق داشته‌اند. یک دفینه‌ی دیگر سال ۱۹۹۹ در ناحیه‌ی رودکی یافت شد. آن نیز عبارت بود از سکه‌های همین شاهان و به علاوه‌ی سکه‌های وسودیوا. در آن سکه‌های هوویشکا و وسودیوا اکثریت را تشکیل می‌کردند. دفینه‌ی دیگر یافت شده در دوشنبه نیز عبارت از سکه‌های ویمه کدفیز بود. در حصار همچنین یک دفینه‌ی شامل ۱۱۸ سکه‌ی ساتیر می‌گس یافت شده است. این بازیافت‌ها حاکی از آنند که سکه‌های کوشانی در وادی حصار بطور گسترده رواج داشته و این منطقه از لحاظ معاملات پولی و تجاری به سطح بلند انکشاف و رشد رسیده بوده است.

در مدت قریب ۲۰۰ سال، باختر را فرهنگ استیلاگران یونانی فرا گرفته بود. کوشانیان اولین زنده کنندگان و احیاگران تمدن ملی باختری بودند. این روند که ساحه‌ها و بخش‌های گوناگون مدنیت را در برگرفته بود، در سکه‌سازی نیز به وضاحت تمام ظاهر گردید. سکه‌های کوشانی، از جمله نمونه‌های یافت شده در وادی حصار، از سکه‌های پیشینه به کلی فرق می‌کنند. مصوره‌ها و نوشتجات آنها دارای مضمون و مندرجه‌ی ملی بودند. این نکته در سکه‌های ویمه کدفیز و وارثان او بخوبی مشاهده می‌شود. طوری که در بالا دیدیم، بر روی سکه‌های یونانی-باختری نیم‌رخ شاهان با سبک یونانی تصویر شده‌است. کوشانیان از این عنعنه [رسم و سنت] دست کشیده، بر روی سکه‌هایشان مصوره‌هایی را نقش کرده‌اند که با دین زردشتی و عنعنه‌های هنر تصویری باختری ارتباط دارند. در اکثر سکه‌های کوشانی که در وادی حصار کشف شده، شاه با جامه‌ی دراز در بر، در نزد آتشکده‌ی زردشتی تصویر شده‌است. او راست ایستاده، دستش را به طرف آتشکده دراز کرده، مشغول نیایش می‌باشد. شاهان سیمای آریایی، یعنی بینی کلان برجسته، چشمان کلان بادام شکل و ریش انبوه دارند. بر روی بعضی از سکه‌های کنشکا و همه‌ی

سکه‌های طلایی هویشکا که در دیگر منطقه‌های جنوب تاجیکستان یافت شده‌اند، نیم تنه‌ی شاه با شعله‌های آتش روی شانه‌هایش تصویر شده‌اند. بر روی سکه‌های مسین هویشکا که در وادی حصار به دست آمده‌اند شاه فیل سوار و شاه بر تخت یک پهلو تکیه زده نشسته ضرب شده‌اند. بر پشت سکه‌های کوشانی مصوره‌های گوناگون از قبیل ایزدان زردشتی مانند مهر، ماه، فرا، باد، آتش، ننه، ارداخشه و غیره، خدایان هندی شیوا و در بعضی از سکه‌ها بودا تصویر شده‌اند. بر اساس پژوهش سکه‌ها ما بدین نتیجه می‌رسیم که شاهان کوشانی یقیناً پیرو آیین زردشتی بودند و این دین در باختر و سغد دین اساسی و حاکم به شمار می‌رفت. هم زمان آنها به آیین‌های هندی و بودایی که در قسمت هندوستانی دولت آنها رایج بودند، احترام می‌گذاشتند. اخبار روحانیان بودایی آن زمان مبنی بر اینکه شاهان کوشانی و پیش از همه کنشکا، پیرو دین بودایی بودند اغراق گونه و مبالغه آمیز بوده، با در نظر داشت تحقیقات انجام شده بر روی سکه‌ها قابل قبول نمی‌باشد.

در دوره‌ی کوشانیان در نوشتجات سکه‌ها نیز تغییرات جدی به وقوع پیوست. این پدیده را در سکه‌های یافت شده در وادی حصار نیز می‌توان مشاهده کرد. در سکه‌های تقلیدی هلیئوکل و هیری-سنب که به مرحله‌ی اوّل منسوبند، نام و عنوان شاهان با خط و زبان یونانی ثبت شده‌است. نوشتجات سکه‌های کدژوله کدفیز و ویمه کدفیز با دو زبان یونانی و هندی صورت گرفته‌اند. شاه کنشکا در این زمینه تغییرات بنیادی وارد ساخته، به جای زبان یونانی زبان آریایی را همچون زبان دولتی جاری ساخت. زبان شناسان معاصر این زبان را باختری نامیده‌اند. این پدیده‌ی خیلی مهم در سکه‌ها نیز انعکاس یافته‌است. نام و عنوان‌های کنشکا در سکه‌ها با زبان آریایی ثبت شده‌اند: «شاننا شا کنشکا کوشان»، یعنی «شاهنشاه کنشکا کوشانی». در سکه‌های وارثان او نیز نوشتجات تنها با زبان آریایی به چشم می‌خورد. بعد از حکمرانی سیاسی و فرهنگی ۲۰۰ ساله‌ی یونانیان در باختر، کوشانیان اولین احیاگران زبان و فرهنگ آریایی در این کشور تلقی می‌گردند.

تقریباً بعد از سال ۲۱۸ میلادی قسمت غربی باختر را ساسانیان اشغال کردند. کوشانیان ملک‌های خود را در دیگر منطقه‌های آسیای میانه نیز از دست می‌دهند و حدود دولتشان خیلی کاهش می‌یابد و به جای دولت کوشانیان بزرگ، یک‌چند ملک‌های خرد و میانه تشکیل می‌شوند. این تغییرات و دگرگونی‌ها در سکه‌سازی نیز بازتاب یافته‌است.

سکه‌های مسین کوشانی حجماً خرد و خیلی سبک شده، وزن گوناگون داشتند، صفت و کیفیت آن‌ها و مصوّره‌هایشان پست و سطحی به چشم می‌خورد. آن‌ها در پیروی از سکه‌های شاهان پیشینه‌ی کوشانیان هوویشکا، وسودیوا و کنشکای سوم ساخته شده‌اند. این سکه‌های تقلیدی و ستّی کوشانی در سیمی گنچ، شهر نو، رودکی و دیگر ناحیه‌های وادی حصار یافت شده‌اند. سکه‌های تقلیدی در دیگر ناحیه‌های جنوب تاجیکستان نیز به مقدار زیاد کشف شده‌اند. بنابراین می‌توان چنین فرض کرد که وادی حصار و دیگر وادی‌های جنوب تاجیکستان در این دوره، یعنی در عصرهای ۳-۵ میلادی یکی از منطقه‌های مستقل کوشانی را تشکیل می‌دادند.

پادشاهان ساسانی باختر را کوشان شاهان می‌نامیدند و با نام آنها در بلخ سکه ساخته می‌شد. این سکه‌ها در عصرهای ۳-۵ در وادی حصار نیز در معاملات قرار داشتند. یک سکه‌ی کوشان شاه ساسانی؛ پیروز، در ناحیه‌ی رودکی به دست آمده‌است. بر روی آن نیم تنه‌ی شاه و بر پشتش آتشکده‌ی زردشتی تصویر شده‌اند. نام و عنوان‌های شاه «پیروز شاه بزرگ کوشانیان» با زبان پهلوی نوشته شده‌است. این دلیل آن است که در نتیجه‌ی به تصرف ساسانیان در آمدن قسمت قابل ملاحظه‌ی باختر، زبان پهلوی در اینجا تا اندازه‌ای انتشار یافت. در بعضی از این نوع سکه‌ها نوشتجات آریایی (باختری) نیز مشاهده می‌گردد. این سکه‌ها با سبک و معیارهای سکه‌سازی ساسانی ساخته شده‌اند و بنابراین در علم سکه‌شناسی از آنها با سکه‌های ساسانی-کوشانی تعبیر می‌کنند.

در ناحیه‌ی رودکی یک سکه‌ی دیگر کوشان شاهان ساسانی یافت شده‌است که آن هم با سبک و معیارهای سکه‌سازی کوشانی ساخته شده‌است. بر روی آن شاه در نزد آتشکده‌ی زردشتی و در پشتش شیوا در نزد گاو مقدّس تصویر شده‌اند. در این سکه‌ها نوشتجات با زبان آریایی (باختری) ثبت شده‌است و چنین مضمون دارد: «شاه بزرگ کوشانیان». این سکه‌ها در پایتخت باختر شهر بلخ ضرب شده‌اند. به همین طریق از نوشتجات این سکه‌ها بر می‌آید که ساسانیان باختر را همچون کشور کوشانیان می‌شناختند و از این رو شاهان ساسانی این منطقه به خود عنوان «کوشان شاه» را گرفته‌اند. باختر برای ساسانیان از لحاظ سیاسی و نظامی اهمّیت زیاد داشت و برای همین در اینجا به صفت [در اینجا:عنوان] حاکم، معمولاً شاهزادگان و وارثان تخت تعیین کرده می‌شدند. در عصر ۵ در منطقه‌ی جنوبی آسیای میانه، از جمله وادی حصار سکه‌های نقره‌ای متعلق به شاهان ساسانی انتشار می‌یابند. در این باره باز یافت‌ها شهادت می‌دهند.

سال ۱۹۵۰ در دمنه‌ی [آثار به جا مانده از خانه و آبادی] دوشنبه‌ی قدیم گنجینه‌ای یافت شد که عبارت بود از ۳۹ درهم (سکه‌ی نقره‌ای) شاهان ساسانی یزدگرد اول، یزدگرد دوم و بهرام پنجم. سکه‌های این دمنه به عصر ۵ تعلق دارند. بر روی این سکه‌ها نیم تنه‌ی شاهان با تاج‌های خاص و در پشتشان آتشکده‌ی زردشتی و دو نفر موبد تصویر شده‌اند. در نوشتجات پهلوی که در اطراف صورت شاه ثبت گردیده است، منسوبیت دینی، عنوان‌ها و نام شاه را بیان می‌کند. مثلاً در سکه‌های ورهرن (بهرام) آمده است: *mzdysn wrhr'n mlk'n mlk* - «مزداپرست ورهرن شاه شاهان». در سکه‌های یزدگرد دوم چنین نوشته شده است: *kdy yzdkrty* - «کی یزدگرد» در این دمنه علاوه بر سکه‌های کامل درهم‌های شکسته و ناقص نیز وجود دارند که نقش و وظیفه‌ی پول‌های خرد را اجراء می‌کرده‌اند.

یک درهم بهرام پنجم در دمنه‌ی چیم قورغان در ناحیه‌ی حصار نیز یافت شده است.

بازیافت سکه‌های ساسانی در وادی حصار و دیگر منطقه‌های آسیای میانه تصادفی نبوده، با حادثه‌های سیاسی آن زمان ارتباط دارند. مطابق اخبار دینوری، فردوسی و دیگر مؤرخان قرون وسطایی [به‌کارگیری عناوین ادوار تاریخی معمول در تاریخ‌نگاری غرب، برای تاریخ شرق و از جمله تاریخ جهان اسلام جای تامل داشته و بی‌چندوچون نیست] بهرام پنجم به آسیای میانه [اصطلاح جدید آسیای میانه نیز بی‌چندوچون نیست] هجوم آورده، با چغانیان جنگید و آنها را مغلوب ساخت. بعد این حادثه، چغانیان که شامل وادی حصار نیز بود، ختل، بلخ و بخارا به زیر تصرف ساسانیان افتاده، خراجگزار آنان شدند. بهرام پنجم بلخ را مرکز خراسان انتخاب کرده، در آنجا والی خود را تعیین می‌کند. یزدگرد دوم به منطقه‌های شرقی باختر لشکر کشیده، تا سرحد کشور هیطالیان می‌رسد. سکه‌های بهرام پنجم و یزدگرد دوم در ارتباط با همین حادثه‌ها در وادی حصار منتشر گردیده‌اند. از طرف دیگر در این دوره تجارت بین ایران و آسیای میانه گسترش یافته، برای رواج یافتن سکه‌های ساسانی مساعدت می‌نماید.

در نیمه‌ی دوم عصر ۵ باختر و قسمت زیادی از آسیای میانه از سوی هیاطله تصرف می‌شود. در دوره‌ی حکمرانی آنها در آخر عصر ۵ و اول عصر ۶ حاکمان محلی در پیروی از سکه‌های شاهان ساسانی سکه‌های خود را می‌ساختند. این سکه‌های تقلیدی در وادی حصار نیز رایج بودند. در ناحیه‌ی حصار در دمنه‌ی چیم قورغان درهم تقلیدی

بهرام پنجم یافت شده است که ضرب آن به هیتالیان تعلق دارد. مصوره‌های آن همانند سکه‌های اصلی این شاه می باشند، اما کمی درشت تر هستند. فرق دیگر و اساسی آن‌ها در این است که در پیش صورت شاه به جای نوشتجات پهلوی نوشتجات باختری-هیتالی ثبت گردیده است.

در ریگر درهمی کشف گردیده که در پیروی از سکه‌های شاه پیروز ساخته شده است. بر روی آن نیم تنه‌ی شاه و بر پشت آن آتشکده‌ی زردشتی با دو موبد تصویر شده است. بر روی این سکه دو مهره ضرب دیده می‌شوند که یکی از آنها نقش دل و دوّمس نوشتجات سغدی دارد. وجود نوشتجات سغدی در این سکه‌ها شاید از آن حکایت کند که آنها از سغد به باختر آمده‌اند. سکه‌های نقره‌ای ساسانی و همگون‌های محلی آنها در آسیای میانه در عصر های ۶-۷ نیز در معاملات استفاده می شدند.

با ظهور و پیدایش دین مبین اسلام و تشکیل شدن امپراتوری اسلامی، یعنی خلافت عرب در عصرهای ۷-۸، در ایران و آسیای میانه مرحله‌ی نو تاریخی آغاز می‌یابد. در این مرحله در تمام ساحه‌ها و بخش‌های حیات اجتماعی: دین، زبان، فرهنگ، از جمله در سکه‌سازی و معاملات پولی نیز تغییرات کلی و بنیادی به وقوع پیوست. این تغییرات وادی حصار را نیز فرا گرفت. در اینجا در عوض سکه‌های ساسانی و همگون‌های محلی آنها سکه‌های اسلامی پیدا می‌شوند. مثلاً، در دمنه‌ی خرگوش ناحیه‌ی حصار یک درهم اموی یافت شده که سال ۹۳ هجری / ۷۱۱-۱۲ میلادی در شهر استخر ضرب شده است. در آن کلمه‌ی توحید، سوره‌ی اخلاص، آیه‌ی ۳۳ سوره‌ی توبه، نام مکان و سال ضرب آن ثبت گردیده‌اند. الحال این قدیمترین سکه‌ی اسلامی می‌باشد که در وادی حصار یافت شده است. جالب دقت است که در آن و دیگر سکه‌های اموی نام خلیفه‌ها نوشته نشده است. به غیر از نام شهر و سال دیگر همه‌ی نوشتجات این سکه‌ها مضمون دینی دارند. یعنی خلیفه‌های اموی بیشتر به جنبه‌ی دینی سکه‌ها اهمیت داده، به جنبه‌ی سیاسی آنها چون بیانگر قانونی بودن حاکمیت خود کمتر توجه می کردند. یعنی هنوز شخصی شدن حاکمیت سیاسی خلیفه به عمل نیامده بود و او همچون رهبر دینی مسلمانان و جانشین پیغمبر شناخته می‌شد. نام خلیفه‌ها در سکه‌ها از اواسط عصر ۸ آغاز کرده، ثبت می شوند، اما نه بطور دائمی. از عصر ۹ شروع کرده نام خلیفه‌ها همچون پیشوای دینی مسلمانان و سروران سیاسی خلافت عرب بطور پیوسته ثبت می‌گردند.

سال ۷۵۰ در نتیجه‌ی غلبه‌ی لشکر خراسانیان و اهل ماوراءالنهر تحت رهبری ابو

مسلم، امویان سرنگون شده، عباسیان به تخت خلافت نشستند. خلفای عباسی سکه‌ها را با نام خود ضربی [ضرب] می‌کردند و این سکه‌ها در تمام قلمروی خلافت، از جمله در آسیای میانه و وادی حصار بطور گسترده انتشار یافته بودند. در وادی حصار دو دفینه‌ی درهم‌های عباسی متعلق به عصرهای ۷-۸ یافت شده است. در یکی از آنها درهمی نیز وجود دارد که در شهر العباسیه سال ۱۵۱ هجری / ۷۶۸ میلادی ساخته شده است. در آن کلمه‌ی توحید، آیه‌ی ۳۳ سوره‌ی ۹ (سوره‌ التوبه)، نام شهر و سال ضرب نوشته شده است. درهم‌های دفینه‌ی دوّم در شهر مدینه‌السلام (بغداد) در سال‌های ۱۸۶، ۱۸۷ و ۱۸۸ هجری / ۸۰۲، ۸۰۳ و ۸۰۴ میلادی ضرب شده‌اند. در یکی از آنها نام خلیفه الامین ثبت شده است. یک سکه‌ی دیگر این دفینه در شهر سمرقند سال ۲۲۵ هجری / ۴۰-۸۳۹ میلادی ساخته شده است

حصار که در عصر ۱۰ میلادی شومان نام داشت، یکی از قسمت‌های مهم دولت سامانیان محسوب می‌شد. در «حدود العالم» که در عصر ۱۰ میلادی تألیف شده است، در باره‌ی شومان چنین گفته شده است: «شومان شهریست استوار و به براه‌نهاد و گرد او باره‌ای کشیده و او را کهن دزیست بر سر کوه نهاده. و اندر میان کهن دز چشمه‌ی آب است بزرگ. و از وی زعفران خیزد بسیار.» در این دوره در شومان معاملات پولی و تجارت بین ولایت‌ها ترقی کرده بود. در موضع‌های گوناگون وادی حصار فلس‌های سامانی یافت شده‌اند. آن‌ها با نام امیران سامانی احمد بن اسماعیل، نصر بن احمد، منصور بن نوح، نوح دوم بن منصور در شهرهای بخارا، سمرقند، چغانیان و غیره ضرب شده‌اند.

در سال ۹۹۹ بعد از برهم خوردن دولت سامانیان، حصار در ردیف دیگر ناحیه‌های ماوراءالنهر به اطاعت قراخانیان می‌درآید و در اینجا سکه‌های آنها منتشر می‌شوند. در موضع تپه‌ی قاضی ناحیه‌ی حصار، درهم فاتح بخارا ایلک نصر قراخانی، کشف شده که در شهر اوزگند فرغانه در سال ۳۸۵ هجر / ۱۰۰۴-۱۰۰۵ میلادی ضرب شده است.

در ربع دوّم عصر ۱۱ میلادی، در حصار درهم‌های ضرب شده در چغانیان بطور گسترده انتشار می‌یابند. این درهم‌ها چه در شکل علی حده و چه در شکل دفینه در بسیاری از موضع‌ها یافت شده‌اند. از جمله سال ۱۹۸۹ در نزدیکی دیهه‌ی الماسی ناحیه‌ی حصار دفینه‌ی کلان این درهم‌ها کشف شد که ۳۰۸۲ عدد را در بر می‌گرفت. از این مقدار

۵۰۱ عدد آن درهم‌های شکسته‌ی خرد و کلان را تشکیل می‌کردند. در مرکز این سکه‌ها مثل دیگر سکه‌های اسلامی آن زمان کلمه‌ی توحید، نام خلفاء و حکام قراخانی و در گرد آن آیه‌ی ۳۳ سوره‌ی توبه، نام شهر و سال ضرب ثبت شده‌اند. این سکه‌ها از نام حاکمان گوناگون؛ خلیفه‌ها القایم و القادر، حاکم قراخانی بورتگین، حاکم چغانیان ابوالقاسم، حاکم سلجوقیان چغری بیک‌داود و حاکم غزنوی مودود در دوام سال‌های ۴۱۴ هجری / ۱۰۲۳ میلادی-۴۳۵ هجری / ۱۰۴۴ میلادی، یعنی در دوام ۲۱ سال ضرب‌آبی شده‌اند. در سکه‌ها جریان مبارزه‌ی سه سلاله: غزنویان، قراخانیان و سلجوقیان برای به زیر حاکمیت خود درآوردن چغانیان و وادی حصار انعکاس یافته است. عیار این سکه‌ها پست بوده آنها از نقره‌ی آمیخته با مس ساخته شده‌اند. آنها با وجود فاقد کیفیت خوب بودن، در خرید و فروش به صورت وسیع استفاده برده می‌شدند.

در حصار همچنین درهم‌های الپ ارسلان سلجوقی (۴۵۷ ه. / ۶۵-۱۰۶۴ م.) و ابراهیم ارسلان خاقان قراخانی (اوزگند، ۵۷۰ / ۷۵-۱۱۷۴) یافت شده‌اند که حاکی از رواج داشتن آنها در این منطقه می‌باشد. در عصر ۱۱ میلادی روابط اقتصادی با ختای [چین] نیز برقرار بود. یک سکه‌ی برنجی ختایی منسوب به دوره‌ی یونفان (سال‌های ۱۰۷۸-۱۰۸۵) در دیبه‌ی سیمی گنج و یک سکه‌ی دیگر برنجی ختایی عصر میانگی در ناحیه‌ی وحدت کشف شده‌اند.

در سال‌های ۱۲۰۷-۱۲۱۰ خوارزمشاه محمد بن تکش ماوراءالنهر را ضبط کرده، سلاله‌ی قراخانیان را که در اینجا حکمرانی و سلطنت می‌کرد، برهم داد. حصار را خوارزمشاه تقریباً در سال‌های ۱۰-۱۲۰۹ ضبط نمود. در نتیجه در وادی حصار سکه‌های طلایی و مسین خوارزمشاه محمد بن تکش بطور گسترده منتشر می‌شوند. در این باره بازیافت این سکه‌ها شهادت می‌دهند. از جمله هنگام حفاریات خرابه‌های قلعه‌ی قدیمه چار مغزک در کنار شهر دوشنبه، یک دفینه‌ی سکه‌های طلایی خوارزمشاه محمد بن تکش یافت شد. دفینه عبارت است از یک سکه کامل و ۱۵ دینار شکسته. در سکه‌ی کامل و یک قسم دینارهای شکسته نام خوارزمشاه آشکارا خوانده می‌شود. دینارهای شکسته وظیفه‌ی پول‌های خرد را اجراء می‌کردند و در سودای هر روزه نیز بطور وسیع استفاده می‌شدند. در برابر سکه‌های طلایی، سکه‌های مسین نقره‌اندود خوارزمشاه محمد بن تکش نیز در معاملات استفاده می‌گردیدند. در وادی حصار دو دفینه‌ی این سکه‌ها و شماره‌ی زیاد آنها در موضع‌های گوناگون یافت شده‌اند. این سکه‌ها کلان و تَنک بوده، از روبرست

نقره‌ای آنها آثاری باقی نمانده‌است. در دمنه‌ی کول تپه‌ی ناحیه‌ی ریگر (امروزه ناحیه‌ی تورسون زاده) یک دانه همین‌گونه سکه یافت شده است که در چغانیان در سال‌های ۶۱۶/۱۲۱۹-۱۲۲۰ با نام خوارزمشاه محمد بن تکش ضرب شده‌است.

سال ۲۰-۱۲۱۹ چنگیزخان ماوراءالنهر را ضبط کرده، پسرش چغتای را حاکم آن تعیین نمود. وادی حصار نیز به هیئت ملک چغتای شامل شد و در اینجا سکه‌های چغتایی رایج شدند. یک سکه‌ی مسین نقره‌اندود چغتایی در شهر دوشنبه تصادفاً هنگام کافتن زمین یافت شده‌است. آن با نام خلیفه ناصرالدین‌الله در شهر اترار در ربع سوّم عصر ۱۳ میلادی ساخته شده است. در بیهی قرتاغ ناحیه‌ی ریگر درهم چغتایی یافت شده است که در سال‌های ۲۷/۷۲۷-۱۳۲۶ ضرب شده است. سکه‌های چغتایی در دوشنبه و دیگر موضع‌های وادی حصار نیز یافت شده‌اند.

در ربع سوّم عصر ۱۳ میلادی دولت چغتایان سست و ضعیف شده، به یک‌چند ملک عملاً مستقل جدا گردید که از طرف اشراف بانفوذ و سرداران قبیله‌ها اداره کرده می‌شدند. از همین سبب نفوذ اقتصادی خوارزم که جزء دولت جوچی‌ها بود، در قلمرو دولت چغتایی‌ها می‌افزاید. در این باره باز یافت شماره‌ی زیاد سکه‌های نقره‌ای و مسین خوارزم در ماوراءالنهر مرکزی و جنوبی شهادت می‌دهند. از جمله در دیهه‌ی غویرات ناحیه‌ی حصار دفتینه‌ای کشف شد که ۱۱۹ سکه‌ی نقره‌ای ضرب خوارزم را در بر می‌گیرد. آنها با نام ۱۰ خان جوچی‌ها: توقتویک، ازبیک، جانی بیک، بردی بیک و دیگران در بین سال‌های ۱۳۰۸-۱۳۸۵ ضربی شده‌اند. بر روی این سکه‌ها نام خان و عنوان او «السلطان العادل» و بر پشت آنها عبارت «ضرب خوارزم» و سال ضرب ذکر شده است. درهم‌های خوارزم در دیگر منطقه‌های جنوب تاجیکستان نیز یافت شده‌اند.

در برابر درهم‌ها، پول‌ها، یعنی سکه‌های مسین خوارزم نیز در جنوب تاجیکستان، از جمله در وادی حصار بطور وسیع و گسترده انتشار پیدا کرده بودند. آنها را در بسیاری از موضع‌ها یافته‌اند. از جمله یک پول متعلق به زمان جانی بیک ضرب خوارزم در ناحیه‌ی حصار کشف شده است. در نقطه‌های گوناگون دیهه‌ی سیمی گنج ناحیه‌ی وحدت، ۱۲ عدد پول و یک درهم ساخت خوارزم یافت شده است. بر روی پول‌ها «ضرب خوارزم» و بر پشتشان عنوان‌های خان ثبت گردیده است.

جالب این است که در بعضی از پول‌ها صورت حیوانات از قبیل شیر، اسب و در برخی دیگر صورت پرنده تصویر شده است. درهم و پول‌های خوارزم در تجارت و

معاملات پولی جنوب تاجیکستان، از جمله وادی حصار وسیع استفاده برده می‌شدند. در عصر ۱۴ روابط تجاری بین خوارزم و قسمت جنوبی ماوراء النهر خیلی گسترش می‌یابد. سال ۱۳۷۰ امیر تیمور سمرقند را اشغال کرده دولت جدیدی اساس گذاشت که در تاریخ با نام دولت تیموریان معروف است. حصار قسم مهم دولت تیموریان را تشکیل می‌کرد. در این دوره معاملات پولی در وادی حصار نسبت به همه‌ی دوره‌های دیگر بیشتر ترقی می‌کند. در سر تا سر این وادی سکه‌های تیموری به مقدار زیاد یافت شده‌اند. از جمله در موضع‌های گوناگون وادی حصار ۱۸ دفینه سکه‌های تیموری به دست آمده است. سکه‌های نقره‌ای که از آن با «تنگه» یاد می‌کنند با نام تیمور، شاهرخ و دیگر امیران تیمور ساخته شده‌اند. در سکه‌های امیر تیمور در برابر نام او، نام خان‌های چغتای؛ سویورغتمیش و محمود نیز نوشته شده است. در عمل این خان‌ها هیچ گونه حکومتی نداشتند و تیمور تنها به خاطر آنکه از اولاد چنگیز خان بودند، نامشان را در سکه‌هایش جای داده است. چونکه مطابق عنعنه و رسم مغول و ترک در امپراتوری تشکیل کرده‌ی چنگیزخان، تنها اولاد او حق حکمرانی داشتند. قبیله‌های ترک و مغول که چنگیز خان را خیلی معتبر می‌دانستند این عنعنه را احترام و رعایت می‌کردند. تیمور که از اولاد چنگیز خان نبود، به خود عنوان امیر را گرفته، از نام خان‌های دست نشانده‌ی خود سویورغتمیش و محمود حکمرانی می‌کرد. او این کار را برای از دست ندادن اعتبار و مرتبه‌ی خود در بین اشراف قبیله‌های ترک و مغول و نیز جهت قانونیت بخشیدن به حکمرانی خود کرده بود. وارثان تیمور این عنعنه را دوام ندادند و در سکه‌هایشان نام خان‌های دست نشانده را ذکر نکرده‌اند. یک سکه‌ی نقره‌ای با نام امیر تیمور و سویورغتمیش در دیهه‌ی سیمی گنچ و سکه‌ی دیگر با نام امیر تیمور و محمودخان در ریگر یافت شده‌اند. سال ۲۰۰۹ یک دفینه‌ی سکه‌های خرد نقره‌ای با نام امیر تیمور و خان‌های یاد شده، در ناحیه‌ی ورزاب یافت شد. این نوع سکه‌ها در ترکیب دیگر دفینه‌ها نیز به چشم می‌خورند.

اکثر دفینه‌های تیموری یافت شده در وادی حصار عبارتند از سکه‌های مسین. در بین آنها دفینه‌هایی هستند که ۸۲۷، ۱۰۰۰، ۱۰۴۰ سکه را در بر می‌گیرند. در اکثر موارد بر سکه‌های مسین نام امیران نوشته نمی‌شد. در یک طرف آن‌ها نام‌های شهرها از قبیل بخارا، سمرقند، اندیگان [اندیجان]، قرشی، ترمذ، ختلان، حصار، هرات و غیره و در طرف دیگرشان سال یا نقش جایگیر است. اکثر سکه‌های مسین در سال‌های ۸۳۲ ه. ق. ۲۹-۲۹-

۱۴۲۸م. در بخارا ضرب شده‌اند و سال ضرب بر پشت آنها نوشته شده‌است. سکه‌ها با ثبت این سال در دوام چندین ده سال بی تغییر نقش و نوشتجات ضرب شده‌اند. سکه‌های مسین اواخر عصر ۱۵ و اوایل عصر ۱۶ نیز به مقدار زیاد یافت شده‌اند.

جالب این است که در این دوره در شهر حصار ضربخانه وجود داشت و در آن سکه‌های مسین ساخته می شد که بر روی آن‌ها نام این شهر نوشته شده بود. در بعضی از انواع سکه‌ها به اسم حصار صفت «شادمان» اضافه گردیده، یعنی بدین شکل «حصار شادمان» ثبت شده‌است. احتمال می‌رود که کلمه‌ی «شادمان» از نام قدیمه‌ی این شهر «شومان» گرفته شده است، یعنی در ابتدا حصار شومان می‌گفتند و از آنجا که کلمه‌ی قدیمه‌ی «شومان» که احتمالاً باختتری است برای مردم نا مفهوم بوده، آن را با کلمه‌ی تاجیکی [فارسی] «شادمان» عوض کردند.

سکه سازی و معاملات پولی در حصار مخصوصاً در اوایل عصر ۱۶ در دوره‌ی حکمرانی خسروشاه تیموری رواج و رونق پیدا می‌کند. خسروشاه قلمرو ملک حصار را خیلی وسیع نموده، به آن ترمذ و قندز را نیز همراه می‌کند. پایتخت این ملک پهناور شهر حصار بود. در اواخر عصر ۱۵ معاملات پولی در ماوراءالنهر به بحران دچار می‌گردد. به سبب چندین بار پایین آمدن وزن خاص سکه‌های مسین و زود زود تغییر یافتن نرخ آن، مردم و تاجران از انجام معاملات با آن حتی الامکان خودداری می‌کردند و این عمل موجب خلل پذیر شدن نظام معتدل تجاری گردید. یعنی ضرورت ساختن سکه‌های مسین نو که بتواند طلبات و مقتضیات بازار را ارضاء نماید به میان آمده بود. از همین سبب در شهرهای مرکزی چون بخارا و سمرقند در سال‌های اول عصر ۱۶ سکه‌های یک دیناره و دو دیناره‌ی نو ضربایی شدند که وزن یکسان داشتند. خسروشاه حصاری به راه خود رفته در قلمرو ملک خود اصلاحات پولی انجام داد، سکه‌های مسین نو ساخته می شد که از سکه‌های پیشین هم از لحاظ وزن و هم از لحاظ تصویر و نوشتجات خود کاملاً فرق می‌کردند. این کار برای آن انجام می‌گرفت تا مردم نسبت به سکه‌های نو اعتماد کنند و آنها را از سکه‌های کهنه به آسانی فرق کنند. بر روی این سکه‌ها صورت غزال که تمام مساحت سکه را در بر می‌گرفت، در حلقه‌ی شاخ و برگ تصویر شده است. در قسمت بالایی سکه در پشت غزال سال ساخته شدن آن‌ها با رقم و شماره‌ی ۹۰۷ (۱۵۰۱/۹۰۷-۲) نوشته شده است. بر پشت این سکه‌ها در داخل چهار برگ نوشتجات ذیل ثبت شده است: «ضرب حصار دو دینار». عبارت دو دینار به وزن این سکه‌ها مربوط است، یعنی اگر سکه

های پیشینه، یک دیناره بوده، به حساب میانه ۴/۸ گرم وزن داشتند، پس سکه‌های نو به حساب میانه ۹/۷ گرم وزن داشتند که دو چندان زیاد است. ارزش و نرخ سکه‌های نو واقعی بوده با ارزش اصلی آن‌ها نزدیک بود. این سکه‌ها با مصوره، نوشتجات و وزن و اندازه‌ی یکسان در دوام چندین سال در سه شهر حصار، ترمذ و قندز ساخته می‌شدند. در سکه‌های هر شهر نام آن شهر ثبت می‌شد: «ضرب ترمذ»، «ضرب قندز».

سکه‌های نو در تمام وادی حصار و دیگر ناحیه‌های جنوب تاجیکستان منتشر گردیده و در تجارت بطو وسیع استفاده برده می‌شدند. اصلاحات خسروشاه حصارى نتیجه‌ی مثبت داشت و در دوام چندین سال معاملات پولی در قلمرو حصار معتدل بود. در وادی حصار شماره‌ی زیاد این سکه‌ها به صورت متفرق و در شکل دفینه یافت شده‌اند. این سکه‌ها تقریباً تا سال‌های ۱۲-۱۵۱۱ در معاملات مورد استفاده قرار داشتند و بعد از این از معاملات خارج شدند و جای آنها را سکه‌های نو گرفتند.

سال ۱۵۰۰ قبیله‌های ازبک با سرداری شیبانی خان، سمرقند و بخارا را ضبط کرده، دولت تیموریان را از بین برند و تا سال ۱۵۹۹ در ماوراءالنهر حکومت کردند. در دوره‌ی حکمرانی شیبانیان در سال ۱۲/۹۱۷-۱۵۱۱ در معاملات پولی حصار تغییرات به وجود می‌آید. در اینجا سکه‌های نو ساخته می‌شوند که یک دیناره بوده، به حساب میانه ۴،۸ گرم وزن داشتند. یعنی در حصار از استفاده‌ی سکه‌های مسین دو دیناره مجدداً به استفاده‌ی سکه‌های یک دیناره می‌گذرند. مصوره‌ی سکه‌ها نیز تغییر می‌یابد. بر روی آنها در داخل گل نقش «ضرب حصار» و در قسمت بالایی آن سال با رقم ۹۱۷ (۱۲/۹۱۷-۱۵۱۱) نوشته شده است. بر پشت این سکه‌ها نقش نباتی ضربایی شده است. ضرب این سکه‌ها در سال ۹۱۸ ه. ق. نیز ادامه می‌یابد.

در ناحیه‌ی غازی ملک دو دفینه‌ی سکه‌های مسین یافت شده است که در میان آنها سکه‌های خرد با نوشتجات «ضرب حصار» موجودند. این سکه‌ها تقریباً به عصر ۱۶ تعلق دارند.

در عصر ۱۶ در حصار نه تنها سکه‌های مسین، بلکه نقره‌ای که تنگه نام داشتند، نیز ساخته می‌شدند. در عین حال سکه‌های نقره‌ای معلومند که با نام حاکمان شیبانی کوچکنچی خان، عبداللطیف خان و اسکندر خان در حصار ضرب شده‌اند. نام این شهر بر پشت این سکه‌ها در قسمت پایانی نوشته شده است. ضرب سکه‌های نقره‌ای در حصار از آن شهادت می‌دهد که این ولایت در حیات سیاسی و اقتصادی دولت شیبانیان موقع

مهم را اشغال می کرد.

در عصر ۱۶ در حصار سگه‌های نقره‌ای شهرهای دیگر ماوراءالنهر نیز در معاملات استفاده می شدند. در اینجا دَفینه‌ای یافت شده که عبارت است از سگه‌های نقره‌ای حاکمان شیبانی؛ اسکندر خان و عبدالله دوّم و سگه‌های حاکمان اشترخانی؛ ولی محمّد و باقی محمّد. یک سگه‌ی نقره‌ای شیبانی در دیهه‌ی سیمی گنچ نیز به دست آمده است.

سال ۱۵۹۹ در ماوراءالنهر خاندان جانی‌ها به سر حاکمیت می‌آید. این سلاله را اشترخانی‌ها نیز می‌نامند. این تغییر قدرت به‌طور آسایشته [مسالمت آمیز] صورت می‌گیرد. جانی‌ها عملاً تا سال ۱۷۵۳ و رسماً تا سال ۱۷۸۵ حکمرانی کرده‌اند. معاملات پولی در دوره‌ی حکومت این سلاله در وادی حصار خیلی انکشاف [توسعه] یافته بود. در این باره پیش از همه دَفینه‌ی کلان سگه‌های جانی که سال ۱۹۸۳ در نزدیکی دیهه‌ی قرتاغ یافت شده است، شهادت می‌دهند. این دَفینه شامل ۱۳۰۷ عدد سگه‌ی نقره می‌باشد. همه‌ی آن‌ها به عصر ۱۷ تعلق داشته، با نام سه خان جانی: امام قُلی خان، نادر محمّد خان و عبدالعزیز خان ساخته شده‌اند. نوشتجات تمام سگه‌ها، به غیر از نام خان، یکسان می‌باشد. بر روی آن‌ها در داخل گل نقش نام خان و عنوان «بهادر» ثبت گردیده‌است، مثلاً «امام قلی بهادر خان». بر پشت سگه‌ها عنوان‌های خان و جمله‌های دعایی نوشته شده است، مانند «الخاقان الخاقان خَلَدَ اللهُ مُلْكُهُ وَ سُلْطَانَهُ» بر پشت سگه‌ها کلمه‌ی توحید و نام چهار خلیفه‌ی راشد ثبت شده است. سال و مکان ضرب بر روی سگه مشاهده می‌شود. سگه‌ها در دو شهر بخارا و بلخ ساخته شده‌اند. در دَفینه همچنین ۶۳ سگه‌ی نقره‌ای سلطان هندوستان از سلاله‌ی مغولان کبیر؛ شاه جهان وجود دارد. این سگه‌ها در شهر بلخ که لشکر شاه جهان سال ۱۰۵۶ ه. ق. آن را ضبط کرده، تا ماه شوال سال ۱۰۵۷ ه. ق. / اکتبر ۱۶۴۷ م. در تصرف خود نگاه داشتند، ساخته شده‌اند.

در دیهه‌ی سیمی گنچ چهار عدد سگه‌ی نقره‌ای جانی یافت شده است.

در برابر سگه‌های نقره‌ای جانی در حصار سگه‌های مسین این سلاله نیز رایج بودند. سال ۱۹۹۱ در نزدیکی قلعه‌ی حصار تصادفاً دَفینه‌ای کشف گردید که ۱۰۳ سگه‌ی مسین سُبْحان قُلی خان را (سال‌های ۱۶۸۰-۱۷۰۲) در بر می‌گرفت.

در نیمه‌ی دوّم عصر ۱۶، تجارت بین هندوستان و ناحیه‌های جنوب و شرقی ماوراءالنهر، از جمله وادی حصار انکشاف می‌یابد. در این باره باز یافت سگه‌های مسین

شاه هندوستان اکبر، شهادت می‌دهند. سال ۲۰۰۰ در ناحیه‌ی وحدت تصادفاً دفینه‌ای یافت شد که شامل بیش از ۲۰۰ سکه‌ی مسین اکبر شاه بود. آنها از سکه‌های دیگر فرق داشته و هر یکی ۷ میلی‌متر ضخامت و ۱۹-۲۰ گرم وزن دارند. نوشتجاتشان با حرف‌های کلان نوشته شده، قسماً بیرون از سکه مانده‌اند. این نمود سکه‌های حاکم هندوستان اکبر شاه، در دیگر ناحیه‌های جنوب تاجیکستان نیز یافت شده‌اند.

منغیت‌ها آخرین سلاله‌ای بودند که در آسیای میانه از سال ۱۷۵۳ تا ۱۹۲۰ حکمرانی کرده‌اند. پایتخت آنها شهر بخارا بود. حصار و دیگر ناحیه‌های جنوب تاجیکستان در این دوره به ترکیب امارت بخارا شامل گردیده بودند. در وادی حصار سکه‌های طلایی، نقره‌ای (: تنگه) و میسی (: فلوس، پول) بخارا در معاملات بطور وسیع استفاده برده می‌شدند. سال ۲۰۰۲ در ناحیه‌ی حصار دفینه‌ی تنگه‌های امیران بخارا؛ شاه مراد (سال‌های ۱۷۸۵-۱۸۰۰) و حیدر (سال‌های ۱۸۰۰-۱۸۲۶) یافت شد. آن ۲۰۶ سکه را در بر می‌گرفت که اکثریتش به امیر حیدر تعلق داشتند. جالب دقت است که یک‌چند تنگه‌ی این دفینه با نام خان جانی ابوالغازی در سال ۱۲۰۰ ه. ق. ۱۷۸۵-۸۶ ساخته شده‌اند، حال آن که حاکمیت واقعی در دست شاه مراد قرار داشت. دیگر اینکه در تنگه‌های شاه مراد نه نام او، بلکه نام پدرش مرحوم امیر دانیال نوشته شده‌است. این عنعنه [سنت و رسم] را همه‌ی امیران منغیتی بعد از امیر حیدر رعایت نموده، در تنگه‌هایشان نام خود را نگذاشته، نام اجداد خود از قبیل مرحوم امیر حیدر و امیر شاه مراد را گذاشته‌اند. بر پشت تنگه‌های دفینه‌ی یاد شده نام شهر بخارا ثبت گردیده است، مانند «ضرب بخارای شریف». امیران دیگر بخارا نیز در طول عصر ۱۹ و ابتدای ۲۰ به مقدار زیاد سکه ضرب زده‌اند. برای تأیید این مطلب ذکر یک مثال کافی است و آن اینکه سال ۱۹۱۶ قوش بیگی میرزا نصرالله ثروت و دارایی خزینه‌ی امیر عالم خان را به روی خط گرفت [ثبت نمود]. مطابق این روی خط، در آن در ردیف طلا، نقره، جواهرات و دیگر اشیاء ذی‌قیمت مقدار زیاد سکه‌ها نیز محفوظ بود، از جمله سکه‌های طلایی: ۱.۱۴۸.۳۸۰ عدد، تنگه‌ها، یعنی سکه‌های نقره‌ای

۶۲ میلیون ۸۳۴ هزار ۷۸۰ عدد، پول‌ها، یعنی سکه‌های مسین ۱۱۶۹۶ کیلو گرم. علاوه بر این، همین مقدار یا از این هم زیادتر سکه‌ها در معامله و گردش و در دست مردم قرار داشت.

تنگه‌های نیمه‌ی دوّم عصر ۱۹ و ابتدای عصر ۲۰ تا وقت‌های آخر، در دست

مردم، از جمله ساکنان حصار زیاد موجود بودند. آن‌ها بیشتر در شکل آویزه‌ی گردن استفاده کرده می‌شدند. متأسفانه در سال‌های آخر بسیاری از این تنگه‌ها را برای ساختن اسباب و اشیاء آرایشی استفاده بردند و همچون سکه و آثار تاریخی، آن‌ها از بین رفتند.

در نیمه‌ی دوّم عصر ۱۹ و ابتدای عصر ۲۰ برای تجارت مال‌های مورد نیاز مردم پول‌های خرد مسین با نوشتجات «فلوس بخارا» ساخته می‌شد. آن‌ها را در بین خلق «پول پوچک» یا «پول سیاه» می‌نامیدند. اینگونه پول‌ها در بسیاری از ناحیه‌های وادی حصار یافت شده‌اند. از جمله در دیهه‌ی سیمی گنج دفينه‌ای یافت شده بود که ۵۵ عدد پول را در بر می‌گرفت.

در نیمه‌ی دوّم عصر ۱۹ بعد از اشغال گردیدن آسیای میانه توسط روسیه در این منطقه، از جمله در وادی حصار سکه‌های نقره‌ای و مسین روسی پیدا می‌شوند. مثلاً، در دیهه‌ی سیمی گنج، یک سکه‌ی روسی عصر ۱۹ و ۱۲ سکه‌ی نقره‌ای و مسین روسی متعلق به اوایل عصر ۲۰ یافت شده است.

مطالب فوق‌الذکر بیانگر آن است که معاملات پولی در وادی و شهر حصار از دوره‌های خیلی قدیم عصر ۳ پیش از میلاد پیدا شده، در دوره‌های بعدی و تا ابتدای عصر ۲۰ در ترقی بوده است.

حصار در حیات اقتصادی و تجارت داخلی و خارجی آسیای میانه در قدیم و عصر‌های میانه از موقعیت و جایگاه مهم برخوردار بوده، امروز هم وادی حصار یکی از منطقه‌های از لحاظ اقتصادی ترقی کرده در جمهوری تاجیکستان به شمار رفته، پایتخت کشور؛ شهر دوشنبه در حدود آن جایگیر است. شهر حصار و در مجموع وادی حصار امروز هم در نظام پولی جمهوری تاجیکستان نقش مهم دارد.

منابع و مأخذ

1. Гафуров Б. Таджики. М., 1972.
2. Давидович Е.А. Клады древних и средневековых монет Таджикистана. М., 1979.
3. Довуди Д. Монетные клады Таджикистана. Душанбе, 2009.
4. Довуди Д. Клад чаганианских дирхемов XI в. из Хисара. Душанбе, 2007.
5. Довутов Д. Новый клад джанидских серебряных монет XVII в. из Гиссара // Археологические работы в Таджикистане, вып. 23, (1983). Душанбе, 1991.
6. Забелина Н.Н. Обзор монет до феодального периода из коллекции республиканского музея // Сообщение республиканского историко-краеведческого музея Таджикской ССР. Вып. I . Сталинабад, 1952.
7. Зеймаль Е.В. Древние монеты Таджикистана. Душанбе, 1983.
8. Луконин В.Г. Культура Сасанидского Ирана в III- IV вв. М., 1969.
9. Худуд ал-олам. Душанбе, 1983.
10. Ҳотамов Н. Таърихи халқи тоҷик. Душанбе, 2007.

1

2

3

Сураги 1. Сиккаҳои дар Ҳисор ёфт шуда: 1. Антиохи I (281-261 п.м);
2. Сотер Мегас (а. I мелод); 3. Зарби Ҳисор, 907 х / 1501-02.

Сурати 2. Сиккаҳои дар Ҳисор ёфт шуда: 1. Зарби Ҳисор, 907 х /1501-02; 2-4. Сиккаҳои Малиқобод, а.XVI.